

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KAR

Pszichológiai Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: Prof. dr. Demetrovics Zsolt, egyetemi tanár, DSc

Szocializáció és társadalmi folyamatok program

Programvezető: dr. Nguyen Luu Lan Anh, habilitált egyetemi docens

LENDVAI LILLA

**A LÁTÁSSÉRÜLT SZEMÉLYEKSEL KAPCSOLATOS TÖBBSÉGI ATTITÚDOK
ÉS AZOK PERCEPCIÓJA**

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Témavezető: dr. Nguyen Luu Lan Anh, habilitált egyetemi docens

Elnök: Dr. Kósa Éva, egyetemi tanár, PPKE BTK

Titkár: Dr. Szabó Mónika, adjunktus, ELTE PPK

Opponensek: Dr. Perlusz Andrea, főiskolai tanár, ELTE BGGYK

Dr. Daróczi Csilla, adjunktus, PPKE BTK

Tagok: Dr. Kaló Zsuzsa, tud. főmunkatárs, ELTE PPK

Dr. Kőrössy Judit, egyetemi docens, SZTE BTK

Dr. Lénárd Sándor, habil. egyetemi docens, ELTE PPK

Dr. Szabó Éva, habil. egyetemi docens, SZTE BTK

Budapest, 2019

1. BEVEZETÉS

Kezdetben a kutatás fókuszában a látássérült gyermekek térhasználata és csoportközi viszonyai álltak, ezt követően azonban a téma egyre inkább a fogyatékoságtudomány (azon belül is a feminista fogyatékoságtudomány) és a társadalmi nemek tudományának aspektusából került megvilágításra, ahol a hazai szakirodalom és kutatások hiányát fedeztük fel. Ennek pótlására a csoportközi kapcsolatok játszótéri vizsgálata után (Lendvai & Nguyen, 2017) a feminista fogyatékoságtudomány szerinti megközelítés vált hangsúlyossá (pl. Lendvai & Nguyen, 2018; Lendvai, 2016). Interdiszciplináris kutatásunk középpontjában tehát a fogyatékoságtudomány és a társadalmi nemek tudománya áll, amely diszciplínák segítségével a többségi társadalom fogyatékosággal élő emberekkel kapcsolatos attitűdjét, valamint azok látássérült személyek általi percepcióit tártuk fel.

2. CÉLKITŰZÉSEK

Korábbi kutatásaink eredményeinek hatására szeretnénk volna ismereteket szerezni a Magyarországon élő, felnőtt látássérült személyek többségi attitűddel kapcsolatos percepcióiról, valamint a domináns csoport attitűdjéről, amelyek jelenleg több területen is feltáratlanok Magyarországon, különös tekintettel a téma szociálpszichológiai megközelítésére. Jelen doktori disszertáció általános célja ennek a hiánypótló szerepnek a betöltése. Kutatási kérdéseinket és hipotéziseinket a gyógypedagógia, a társadalmi nemek tudománya, a fogyatékoságtudomány és a szociálpszichológia szakirodalma alapján fogalmazzuk meg (1. táblázat).

A kvantitatív és a kvalitatív módszertan ötvözése, a trianguláció során (Jick, 1979 alapján) a kevert módszertan és a különböző technikák ötvözésével kívántuk biztosítani a téma más-más perspektívából való megfelelő megvilágítását. A többségi társadalom attitűdjének vizsgálatához kérdőív alkalmazását találtuk a legmegfelelőbb eszköznek, míg a személyesebb szint, a látássérült személyek megélt tapasztalatainak, valamint a domináns csoport¹ viszonyulásának percepcióihoz kvalitatív módszert, a félig strukturált interjúk kvalitatív tartalomelemzését és az interpretatív fenomenológiai analízis alkalmazását tartottuk célravezetőnek (1. ábra).

¹ A szerző domináns csoportként hivatkozik a többségi társadalom tagjaira, hiszen a fogyatékosággal élő emberekkel kapcsolatos sztereotípiák és negatív attitűdök miatt a hatalom és a kontroll birtoklása és gyakorlása mentén megkülönböztethetőek a többségi társadalom tagjai az ezekkel – éppen a sztereotípiák és negatív attitűdök okán – nem bíró fogyatékos személyektől.

1. ábra. Kutatási tölcser

A kutatás szűkebb fókuszát a társadalmi nem és a kompetencia vizsgálata adta. Mindhárom vizsgálat során a társadalmi nemek tudománya és a fogyatékossgtudomány szerinti megközelítés dominált, amelyből következik, hogy a társadalmi nem, a nőiség és a maszkulinitás, valamint az észlelt kompetencia vizsgálata minden esetben hangsúlyos szerepet töltött be. Mindhárom vizsgálat rendelkezik az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Kari Kutatásetikai Bizottság által kiadott kutatósetikai engedéllyel, az egyes vizsgálatok finanszírozását pedig az ELTE Doktori Pályázata biztosította.

Vizsgálat	Cél	Kutatási kérdés	Választott módszer	Elemszám	Adatfelvétel időpontja
1.	Célunk egy olyan kérdőív összeállítása volt, amellyel felmérhetjük a hazai – fogyatékos személyekkel, ezen belül a látássérült személyekkel kapcsolatos – attitűdöket különböző nemzetközi skálák segítségével.	Mi jellemzi a többségi társadalom fogyatékossggal élő emberekkel kapcsolatos attitűdjét? Mi jellemzi a látássérült személyekkel kapcsolatos viszonyulást?	Lakossági arányosan rétegzett mintán felvett online kérdőív. Címe: A többségi társadalom fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűdje	1010 kitöltőből 942 fő adatai kerültek elemzésre (a fogyatékossggal élő emberek válaszait töröltük)	2017 áprilisában
2.	A második vizsgálat átfogó célja volt feltárni a többségi társadalom látássérült	Kutatási kérdéseink a többségi társadalom attitűdjéről való vélekedésük mellett a	42 félig strukturált interjú	42 fő: 21 férfi és 21 nő, látássérült személyek	1. fázis: női interjúk 2016 tavaszán

	személyekkel kapcsolatos attitűdjének percepcióját, és a látássérült személyek megélt tapasztalatait. A látássérült nőkkel készült interjúkkal célunk volt megvizsgálni nőiségükkel kapcsolatos vélekedésüket és tapasztalataikat, míg a látássérült férfiakkal felvett interjúk esetén a maszkulinitásukhoz való viszonyukat.	kompetenciára és a nőiségre/ maszkulinitásra fókuszáltak: Milyen módon jelenik meg a látássérült személyek tapasztalatában és percepcióiban a többségi társadalom viszonyulása?, Hogyan jelenik meg a látássérült személyek percepciójában és tapasztalatában a kompetencia kérdése? Hogyan élnek meg nőiségüket/ maszkulinitásukat, mit gondolnak a domináns csoport ezzel kapcsolatos attitűdjéről?	látássérült személyekkel. <i>Elemzés módja:</i> kvalitatív tartalomelemzés		2. fázis: férfi interjúk 2016 decemberétől 2017. április elejéig
3.	A harmadik vizsgálat célja a domináns csoport látássérült anyákkal kapcsolatos attitűdjének percepciója mellett a látássérült nők anyasággal kapcsolatos megélt tapasztalatainak feltárása volt.	Kutatási kérdéseink nyitott, exploratív, a fenomenológia tárgyának kibontására irányulók voltak: Hogyan élnek meg a látássérült nők az anyaságot? Hogyan értelmezik a domináns csoport anyaságukhoz való viszonyát?	A 2. vizsgálatban használt 21 női interjúból 5 látássérült anya interjójának elemzése. <i>Elemzés módja:</i> interpretatív fenomenológiai analízis (IPA)	A 2. vizsgálat 21 női interjúalanyából az 5 látássérült anya	

1. táblázat. A disszertáció vizsgálatainak bemutatása

3. ELMÉLETI HÁTTÉR

A fogyatékos személyek fogyatékoságuk okán a társadalom negatív attitűdjével szembesülnek (Antonak & Livneh, 2000), amely megállapítás a magyar társadalom viszonyulására is érvényes (lásd Bass, 2009; Szauer, 2009), annak ellenére, hogy Magyarországon a második legrokonszenvesebb és legelfogadottabb csoport (a határon túli magyarokat követően) a fogyatékos személyek csoportja (Laki, 2010). A domináns csoport tagjai a fogyatékos személyek iránt sajnálatot éreznek (vö. Louvet, 2007) és nem kezdeményeznek velük baráti kapcsolatot (l. pl. Harper, 1999; Green, 2007). A többségi társadalom tagjainak fogyatékosággal élő emberekkel kapcsolatos attitűdje azonban egyszerre lehet pozitív és negatív. Ez az ambivalencia jelenik meg Fiske és munkatársainak sztereotípiák tartalom modelljében is (l. pl. Fiske, Cuddy, Glick & Xu, 2002; Kervyn, Fiske & Yzerbyt, 2015), amely szerint a fogyatékos személyek a melegség dimenzióiban magas, azonban a kompetenciák alacsony értékeket mutatnak, azaz szerethetőnek, de inkompetensnek tartják őket a domináns csoport tagjai (Oldmeadow & Fiske, 2007). A paternalista sztereotípiák egyik hosszú távú következményeként a munkaerőpiacon és a szabadidős tevékenységek esetében is hátrányt

szenvednek a fogyatékos személyek (Beckett, 2009), hiszen a kompetencia a sikeres szakmai élet elengedhetetlen része (Louvet, Rohmer & Dubois, 2009).

A nemi szerepek konzervatív felfogása, a hagyományos férfi-női szerepmegosztás szerint még mindig a férj feladata a keresőtevékenység folytatása, míg a nőé a gondoskodás (Pongrácz Tiborné & S. Molnár, 2011). A fogyatékossgal élő nők pedig nőiségük és fogyatékossguk okán többszörösen stigmatizált létben, a fogyatékossg és a szexizmus hatására pedig kettős elnyomása alatt élnek (Zinsmeister 2007). A fogyatékossgal élő nők gyermekvállaláshoz, vagy akár magához a szexualitáshoz való jogát a többségi társadalom tagjai gyakran nem ismerik el (O'Toole, 2002), a kulturális sztereotípa szerint pedig az anyáknak szellemi és testi épséggel kell bírniuk (Wendell, 2011). A reprodukció, az egészséges gyermek világrahozatala áll a fókuszban, amelyre a domináns csoport a nemi sztereotípa szerint egyfajta kiváltsággként tekint, azonban a fogyatékossgal élő nőktől megtagadják azt (Fine & Asch, 1988). A fogyatékossgal élő nőket a normatív testhez viszonyítva értelmezik (Garland-Thomson, 2002), és egyszerre lehetnek a gondozott és a gondozó, a támogatott és a támogató szerepében (Wołowicz-Ruszkowska, 2016; Wendell, 2011).

A nemi sztereotípiák és szerepelvárások mindkét nemre vonatkozóan jelen vannak. Nemi sztereotípiák esetén a másik csoporttal való ellenazonosulás működik, tehát a férfiakra jellemző tulajdonságok és nemi szerepelvárások hiánya lesz kívánatos a nőknél, férfiak esetén pedig a nőknél tulajdonított tulajdonságok (Geis, 1993), valamint a női tevékenységnek tartott elfoglaltságok és munkák (Thompson, 1986; O'Neil, 1981, 2008), tehát a nőiesség látszatának kerülése (l. pl. Blazina, 2003; Norton, 1997). A társadalmilag konstruált normától eltérő maszkulinitással bíró, hatalommal nem rendelkező férfiktól a hegemon maszkulinitás hiánya miatt elvitatják férfiasságukat (vö. Bem, 1993; Cheng, 1999). Ez a szemléletmód a mai magyar társadalomra is érvényes, amely szerint a „fogyatékossg és a férfiasság alapvetően összeegyeztethetetlen” egymással (Kérchy, 2013, 25), hiszen ebben az esetben sérültnek látják a hegemon maszkulinitás részét képező fizikai erőt és autonómiát is.

4. ELSŐ VIZSGÁLAT – A TÖBBSÉGI TÁRSADALOM LÁTÁSSÉRÜLT SZEMÉLYEKSEL KAPCSOLATOS ATTITÚDJÉNEK FELTÁRÁSA

4.1. A vizsgálat célja, és minta

Az első vizsgálat célja volt feltárni a többségi társadalom fogyatékossgal élő emberekhez, ezen belül a látássérült személyekhez való viszonyulását. A lakossági arányosan rétegzett mintán, online felvett kérdőív középpontjában a többségi társadalom fogyatékossgal élő emberekkel kapcsolatos attitűdjének vizsgálata állt különböző nemzetközi skálák

magyarországi mintán való felvételével. Az adatfelvétel végrehajtásához a Solid Data cég által használt online címlista adta a mintavételi keretet, melyből összesen 1010 fő töltötte ki a kérdőívet 2017 áprilisában. A kérdőív e-mailen, a megbízott cég címlistáján keresztül jutott el a kitöltőkhöz. Az 1010 válaszadó 5,1%-a (52 fő) fogyatékossgal élő ember, illetve 2,5%-a (16 fő) látássérült személy volt (volt olyan látássérült személy, aki nem jelölte magát fogyatékos személynek). A többségi társadalom vizsgálata érdekében kivettük a fogyatékossgal élő emberek (68 fő) – ide értve a látássérült személyeket is – adatait, így a vizsgált minta 942 főre módosult. A 942 fős mintában rétegeképző változó volt a nem (férfi = 51,9%; nő = 48,1%), a kor (min. kor = 18; max. kor = 69; Mkor = 43,188; SD = 13,822) és a településjelleg (főváros = 19,7%; megyeszékhely = 21,4%; város = 30,7%; falu/község = 28,1%). Az iskolai végzettség a mintában a következőképpen alakult: nyolc osztály = 23,9 %; szakiskola, szakmunkásképző, OKJ = 24,9%; érettségizett = 32,1%; diplomás = 19,1%.

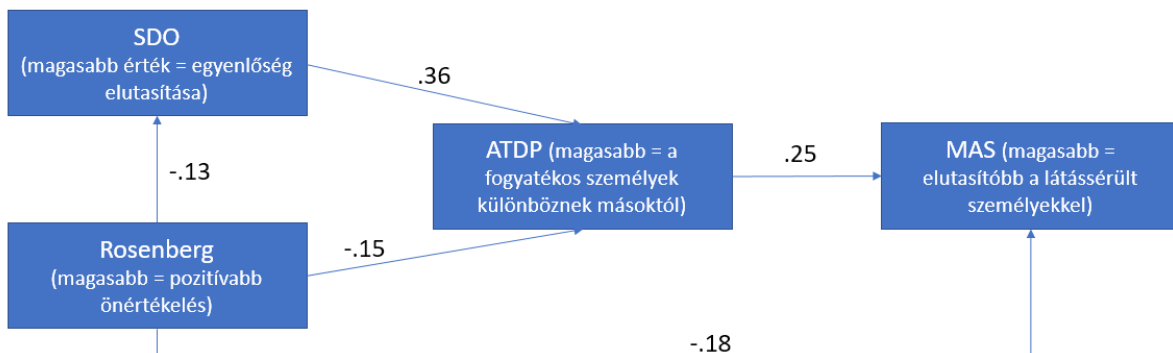
4.2. Vizsgálati módszerek

A szakirodalom alapján összeállított kérdőív számos olyan nemzetközi skálát tartalmaz, amellyel kapcsolatban jelenleg nem áll rendelkezésünkre olyan magyar mintán felvett eredmény, amely a fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűdöt az általunk használt módon vizsgálta volna. Az alkalmazott skálák a következők voltak: sztereotípiák tartalom modell (Cuddy, Fiske & Glick, 2007), szociális dominancia orientáció (SDO7) (Faragó & Kende, 2017), Bogardus társadalmi távolságot mérő skála (Diószegi & Fehér, 2005 alapján), Kontaktus (Pulai, 2009 alapján), Rokonszenvmérő skála (Erős, Fábián, Enyedi & Fleck, 1996 alapján), valamint a Rosenberg Önértékelés Skála (Sallay, Martos, Földvári, Szabó & Ittész, 2014). A szexizmus vizsgálatára két skála segítségével került sor: modern szexizmus (Swim, Aikin, Hall & Hunter, 1995, magyarul három item Hunyady & Nguyen, 2001 fordítása, további 4 item magyarul Szabó, 2008) és ambivalens szexizmus skála (Glick & Fiske, 1996 magyarul Nguyen, 2007). Jelen vizsgálat szempontjából a MAS, valamint az ATDP-O skála bizonyult a legmeghatározóbbnak, hiszen mindkét skála olyan, a fogyatékos személyekkel kapcsolatos viszonyulást mérő skála, amelyet magyar mintán még nem (a MAS esetében), vagy csak kevésbé (az ATDP esetében) alkalmaztak. A MAS, vagyis a Multidimenzionális Attitűd Skála (Findler, Vilchinsky & Werner, 2007 alapján) az attitűd három dimenzióját vizsgálja: affektív (érzelmi), kognitív (ismereti/gondolkodási) és konatív (viselkedési) dimenzió (l. pl. Olson & Zanna, 1993). Jelen vizsgálatban a MAS általunk módosított verzióját alkalmaztuk, amely szerint az első esetben látássérült férfival, a másodikban pedig látássérült nővel kapcsolatban

kérdeztük le a viszonyulást, tehát az eredeti „man/woman in a wheelchair” alanyt a kutatás fókusza miatt megváltoztattuk.

4.3. Kiemelt eredmények

A szociális dominancia orientáció (Oldmeadow & Fiske, 2007) és a Rosenberg skála (Findler és mtsai, 2007) összefüggést mutatott, és meghatározta a fogyatékossgal élő emberekhez fűződő viszonyulást, az önértékelésnek pedig a látássérült személyekkel kapcsolatos attitűdjével való közvetett és közvetlen hatását is igazoltuk. A modell eredményei szerint az önértékelés negatívan jelezte előre a szociális dominancia orientációt ($\beta = -.13$; $p < .001$), tehát azok a válaszadók, akik alacsonyabb önértékeléssel bírtak, a csoportok közötti egyenlőséget kevésbé fogadták el, a hierarchia fenntartásának szükségességét támogatták. Az önértékelési skála negatívan jelezte előre ($\beta = -.15$; $p < .001$), míg a szociális dominancia orientáció skála pozitívan ($\beta = .36$; $p < .001$) szignifikáns bejósoló erővel bírt a fogyatékossgal élő emberekkel kapcsolatos attitűdre. Tehát az alacsonyabb önértékeléssel bíró személyek, valamint a szociális dominancia orientáción magas értéket mutató személyek a fogyatékossgal élő embereket másoktól különbözőnek tartották. Az önértékelést mérő skála a kimeneti változóra, a látássérült személyekkel kapcsolatos attitűdre ($\beta = -.18$; $p < .001$) is közvetlen negatív bejósoló erővel bírt, vagyis az alacsonyabb önértékeléssel bíró válaszadók negatívabb attitűddel bírtak a látássérült személyekkel kapcsolatban. A fogyatékossgal élő emberekkel kapcsolatos viszonyulás pozitívan közepesen erős mértékben jelezte előre a látássérült személyekkel kapcsolatos attitűdöt ($\beta = .25$; $p < .001$), tehát azok a válaszadók, akik a fogyatékos személyeket másoktól különbözőbbnek vélték, jellemzően elutasítóbbak voltak a látássérült személyekkel (2. ábra).

2. ábra. A látássérült személyekkel kapcsolatos elutasító viszonyulás háttérének modellje

5. MÁSODIK VIZSGÁLAT – A LÁTÁSSÉRÜLT SZEMÉLYEK TÖBBSÉGI TÁRSADALOM ATTITÜDJÉRŐL ALKOTOTT PERCEPCIÓJA

5.1. Módszer

A második vizsgálat fókuszában a látássérüléssel kapcsolatos többségi attitűd percepciója mellett a nőiség és a maszkulinitás állt. Az elemzés során a félig strukturált interjúk deduktív, kvalitatív elemzését alkalmaztuk (Braun & Clarke, 2006 és Tracy, 2010 alapján) a látens tartalmak feltárásához. A konstrukcionizmusnak megfelelően a látássérült interjúalanyok szubjektív, „konstruált” valóságát kívántuk feltárni. Kutatási kérdéseink – amelyek a fenomenológia tárgyának kibontására irányultak – tehát a következők voltak: „Milyen módon jelenik meg a látássérült személyek tapasztalatában és percepcióiban a többségi társadalom viszonyulása?”, „Hogyan jelenik meg a látássérült személyek percepciójában és tapasztalatában a kompetencia kérdése?”. A társadalmi nem aspektusára koncentrálnak a kérdés pedig nemenként eltérő volt: „Hogyan élik meg nőiségüket/ maszkulinitásukat a látássérült személyek? Mit gondolnak a domináns csoport ezzel kapcsolatos attitűdjéről?”

5.2. Minta

A második vizsgálat során 21 látássérült nővel és 21 látássérült férfival készült félig strukturált interjú, akiket látássérült személyekkel foglalkozó szervezeteken keresztül értünk el. Fontos kritérium volt, hogy a jelentkezők nem bírhatnak halmozott fogyatékkal. A mintában aliglátó (12 fő), gyengénlátó (7 fő) és vak személyek (23 fő), illetve veleszületett (23 fő) és szerzett (19 fő) látássérüléssel élő személyek is szerepeltek. Az interjúalanyok átlagéletkora 35,6 év volt, akik jellemzően magasan kvalifikált személyek és fővárosiak voltak (24 fő), de 5 fő lakhelye megyeszékhely volt, 9 fő városban, és 4 fő községben/faluban élt az interjú felvételekor. Családi állapotuk eloszlása a következőképpen alakult: egyedülálló volt 16 interjúalany, párkapcsolatban élt 4 fő, emellett egy háztartásban élt vagy élettársi viszonyban élt 6 fő, míg 15 fő házas volt. Egy személy elvált, az interjú felvételekor egyedülálló volt.

5.3. Adatfelvétel és elemzés

Az interjúkat férfi interjúalanyok esetén férfi interjúztató (interkulturális szakértő), női interjúalanyok esetén a szerző (két eset kivételével) vette fel az interjúalanyok által preferált csendes és biztonságos környezetben. A 42 félig strukturált interjú kvalitatív tartalomelemzése során a Braun és Clarke (2006) által megfogalmazott elemzési menetre támaszkodtunk. A kódolás és a témák egymásra folyamatos kölcsönhatást gyakorolva kerültek kialakításra. A validitást és reliabilitást – Wołowicz-Ruszkowska (2016) kutatásának mintájára – egy független kódoló (nő, gyógypedagógus) bevonása biztosította, aki az interjúk kiemelt részeit kódolta,

majd az egyeztetést követően a kész elemzés relevanciáját és pontosságát egy újabb szakértő (férfi, pszichológus) értékelte egy ötpontos skálán.

5.4. Eredmények

A kvalitatív tartalomelemzés során az interjúalanyok életének számos szegmensét feltártuk, így hét releváns főtémát azonosítottunk. A domináns csoport attitűdje főtéma alatt bemutatásra került többek között a fogyatékoságtípusok közötti hierarchia, a kontaktus és a látássérült személyek proaktivitásának szerepe. Emellett meghatározónak bizonyult a kompetencia kérdése is, amely a kompetencia bizonyításának igénye mellett a pályaválasztás és az elhelyezkedés nehézségeit tárta fel. Az oktatási intézményekben szerzett tapasztalatok az interjúalanyok életének meghatározó részét képezték, különös tekintettel a szegregált intézményekben szerzett tapasztalatokra, majd az azt követő adaptációra, valamint az intézményes támogatásra és a kortárs kapcsolatok alakulására. Ugyancsak hangsúlyos szerepet kapott az interjúban a mikrokörnyezet attitűdje is, amelyben a család látássérült személyhez és látássérüléshez való viszonyulásán túl megjelent a támogató környezet meglétének vagy hiányának szerepe is. A gender aspektus miatt a nőiség és a maszkulinitás is feltárásra került. A látássérült nők elbeszélésében megjelentek a nőiséggel kapcsolatos előíró sztereotípiák, a fogyatékos testről alkotott elképzelés, és a többségi társadalom fogyatékosokkal élő nőkkel kapcsolatos attitűdjének percepciója is. A látássérült férfiak maszkulinitással kapcsolatos tapasztalataiban, valamint az ahhoz fűződő viszonyulásában a férfiasság kulturális markerei mellett kiemelt szerepet kaptak a férfiszerep változásai, továbbá a többségi társadalom fogyatékosokkal élő férfiakkal kapcsolatos attitűdjének percepciója is. A látássérült férfiakkal és nőekkel felvett interjúban egyaránt megjelent a szexizmus, a szexuális zaklatás és a nemi erőszak is.

5.5. Diskusszió

Az interjúalanyok a domináns csoport attitűdjének általánosabb szintű feltárásakor jellemzően pozitívabb viszonyulásról számoltak be, mint az egyes témák szerinti vélekedések és tapasztalatok bemutatásakor. Megfogalmazták, hogy a látássérült személyekkel kapcsolatos többségi viszonyulást kedvezőbbnek vélik (vö. Laki, 2010; Illyés & Erdősi, 1986), mint a más fogyatékosokkal élő személyekkel kapcsolatos attitűdöt, továbbá az ismeretlenekkel való kapcsolatteremtés során a segítészándék és a nyitottság jelenlétét tapasztalták. Azonban olyan konkrét esetekben, mint amilyen például a munkakeresés, az iskolai tapasztalatok, a fogyatékos személy férfiasságáról vagy nőiességéről alkotott elképzelés, már kritikusabban fogalmazták meg tapasztalataikat, valamint a domináns csoport attitűdjéről alkotott percepcióikat.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy az interjúalanyok jelentős része nem csupán magasan kvalifikált személy, hanem aktív volt az önkéntes tevékenységek, a fogyatékos és látássérült személyekkel kapcsolatos érzékenyítő tréningek tartása terén is, amely által képzettnek bizonyultak a csoportközi viszonyok és a sztereotípiák lehetséges lebontásaira irányuló törekvések meghatározó kritériumainak ismerete terén is.

6. HARMADIK VIZSGÁLAT - A LÁTÁSSÉRÜLT ANYÁK MEGÉLT TAPASZTALATA ÉS A TÖBBSÉGI TÁRSADALOM ATTITÚDJÉRŐL ALKOTOTT PERCEPCIÓJA

6.1. Módszer

A téma érzékenységre való tekintettel a vizsgálathoz az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) alkalmazását találtuk a legmegfelelőbbnek. A kutatás menete tehát (a mintaválasztás, az adatgyűjtés és az interjúk elemzése) az IPA módszerének megfelelően zajlott (vö. Rácz, Kassai & Pintér, 2016). Jelen vizsgálat célja a látássérült nők anyasággal kapcsolatos megélt tapasztalatainak feltárása volt. Az IPA-nak megfelelően a kutatási kérdésünk nyitott, exploratív, a fenomenológia tárgyának kibontására irányuló volt (Smith, Flowers & Larkin, 2009): Hogyan élnek meg a látássérült nők az anyaságot? Hogyan értelmezik a domináns csoport anyaságukhoz való viszonyát?

6.2. Minta

Az IPA módszertana alapján kis elemszámmal és homogén mintával dolgoztunk (Oxley, 2016 alapján), hiszen az interjúalanyok az anyaság, a látássérültség közös tapasztalata, valamint a magasan kvalifikáltság okán homogén csoportnak tekinthetők (2. táblázat). Elemzésünkben a látássérült nőket csoportként kezeljük annak ellenére, hogy a fogyatékossgal élő nők csoportja heterogén, identitásuk sokszoros (Shakespeare & Watson, 2001). Azonban Hernádi és Könczei alapján úgy véljük, hogy a stigmatizált lét és az előírt anyaszerep olyan „csoportformáló elem” (Hernádi és Könczei, 2013, 18), amely lehetővé teszi a csoportként való elemzést.

Álnév	Életkor	A látássérülés típusa	Legmagasabb iskolai végzettség	Családi állapot	Látássérült/látó férj	Gyermekek száma
Gabriella	46	szerzett látássérülés: aliglátó	főiskola	házas	látó	2 (felnőtt)
Anita	38	szerzett látássérülés: vak	főiskola	házas	látó	1 (alsós gyermek)
Rita	33	veleszületett látássérülés: aliglátó	egyetem	házas	látássérült	3 (kisgyermektől általános iskolásig)
Sára	37	szerzett látássérülés: aliglátó	főiskola	házas	látássérült	1 (kisgyermek)
Júlia	34	veleszületett: aliglátó	egyetem	házas	látássérült	1 (kisgyermek)

2. táblázat. Minta

A neveket, az anonimitás biztosítása érdekében, minden esetben megváltoztattuk.

6.3. Adatgyűjtés

A felhívásban olyan látássérült nők részvételét kértük, akik nem bírnak halmozott fogyatékossgal, betöltötték a 18. életévüket és szerzett vagy veleszületett látássérüléssel élő nőként (aliglátó, gyengénlátó, vak) szívesen részt vennének egy olyan kutatásban, ahol a nőiségről és a többségi társadalom attitűdjéről való vélekedésüket kérdezzük. A tájékoztató mellett a beleegyező nyilatkozat tartalmazta, hogy a félig strukturált interjú önkéntes, bármikor megszakítható vagy megtagadható a válasz, körülbelül 90 perces, az anonimitás biztosított, továbbá az interjúért nem jár anyagi ellentételezés, azonban szükség esetén pszichológus bevonása kérhető.

Az adatfelvételre 2016 tavaszán került sort, melyet az ELTE PPK doktori pályázatán elnyert összegből fedeztünk. A kutatás során 21 nővel készült interjú, amelyek közül ötöt választottunk ki az IPA elemzésre. Az öt kiválasztott interjúalany édesanyja volt (egy vagy több gyermekkel), illetve a beszámolójuk perspektívája, élményvilága, mélysége és részletessége megfelelő volt ahhoz, hogy az IPA módszerével elemezni lehessen. Az interjút női interjúztató készítette, az interjúalany számára kedvelt, biztonságos, csöndes környezetben.

6.4. Eredmények

Főtéma	Kibontakozó téma
A. Tágabb környezet attitűdje	
B. Nemi szerepelvárások és sztereotípiák	B1. Anyai identitás, és az anyaság megélése B2. Szerepek összeegyeztetése B3. A férj/apa szerepe
C. Mikrokörnyezet	C1. Kisközösségek C2. A család attitűdje
D. Az egészségügy és a szociális ellátórendszer	D1. Várandósgondozás és szülés D2. Védőnő és gyermekorvos D3. A szociális ellátórendszer

3. táblázat. Főtémák és kibontakozó témák

A látássérült anyákkal felvett interjúk elemzése során főtémaként azonosítottuk a tágabb környezet attitűdjét. A nemi szerepelvárások és sztereotípiák főtéma alatt kibontakozó témaként megjelent az anyai identitás, és az anyaság megélése, a szerepek összeegyeztetése, valamint a férj/apa szerepe. A mikrokörnyezet főtéma alá a kisközösségek és a család attitűdje altémák kerültek, az egészségügy és a szociális ellátórendszer főtéma alá pedig a várandósgondozás és szülés, a védőnő és gyermekorvos, valamint a szociális ellátórendszer tagozódott be (3. táblázat).

6.5. Diskusszió

A látássérült anyáknak jellemző élményük, hogy elsősorban fogyatékos személyként azonosítják őket a domináns csoport tagjai. Míg az interjúalanyok önmaguk meghatározásakor markánsan hangsúlyozták anyai identitásukat, addig a tágabb környezet vélekedését bemutató percepcióik szerint a domináns csoport tagjai a gondozói, kompetens anya szerepet jellemzően elvitatják tőlük. Ez a paternalista viszonyulás nem kizárólag a többségi társadalom tagjai esetében jelent meg, hanem elmondásuk szerint a mikrokörnyezet attitűdjében is megfigyelhető. A domináns csoport által meghatározott ideális anyaság koncepciója tehát átszűrődött a családi védőháló résein is, a szűk környezet nem az ismert és szeretett személy, a látássérült női rokon valós képességei szerint alkotta meg az anyaságról való elképzeléseit, hanem a többségi társadalom attitűdjének megfelelően. Az egészségügyi szféra medikális

szemléletén szükséges változtatásokat eszközölni, a látássérült anyákat egyéni szükségleteik szerint kezelni, továbbá őket igény szerinti, egyénre szabott tanácsokkal ellátni.

7. KONKLÚZIÓ

7.1. A vizsgálatok főbb eredményeinek összevetése

Az egyes kutatási célok teljesültek, hiszen a magyar társadalom domináns csoportjának fogyatékossgal élő emberekkel, azon belül a látássérült személyekkel kapcsolatos attitűdjét számos – a szociálpszichológia és a gyógypedagógia területén alkalmazott – skálákkal felmértük, az egyes skálák közötti összefüggéseket feltártuk. Emellett hangsúlyos szerepet kapott a látássérült személyek perspektívájának kiterjedt bemutatása is, jelen disszertáció a „semmit rólunk, nélkülünk” elv szerint készült (l. pl. Gombkötő, Szauer, Páter & Szentkatolnay, 2011). A kvalitatív szakaszban részletesen megvizsgáltuk és bemutattuk a látássérült személyek megélt tapasztalatait, valamint a többségi társadalom viszonyulásáról alkotott percepcióit. Fontos hangsúlyoznunk, hogy az itt kapott eredmények – a módszertan és a mintavétel okán – nem általánosíthatók, ugyanakkor a valóság egy rendkívül szenzitív reprezentációját jelentik. A kutatási célok mentén két főbb kutatási témakör bontakozott ki, amelyek mindhárom vizsgálat meghatározó, közös elemét alkották: a kompetencia és a társadalmi nem vált a kutatás fókuszpontjává.

A kvantitatív és a kvalitatív vizsgálat eredményei is azt tükrözték, hogy a külső szemlélő által fogyatékossgal élő emberként észlelt személyek önmagukat nem feltétlenül tekintik fogyatékos személynek (Wendell, 2011). Az egyes vizsgálatokat összekötő elemként megjelent továbbá a kontaktus pozitív hatása is, hiszen az interjúalanyok elbeszélései megerősítették az első vizsgálat arra vonatkozó eredményeit, hogy a kontaktus kulcsfontosságú szereppel bír a pozitívabb viszonyulás kialakításához. Az első vizsgálat eredményei összefüggést mutattak a második és harmadik vizsgálatban megjelent negatív, egyéni tapasztalatokkal egyéb szempontból is. A fogyatékossgal élő emberekkel, illetve a látássérült személyekkel kapcsolatos ambivalens érzések és sztereotípiák jelenléte mindegyik vizsgálat esetén megfigyelhető volt, és azok magasabb társas szorongást eredményező hatása is jól kirajzolódott (Fichten & Amsel, 1986), így a csoportközi kontaktust általános diszkomfort érzés jellemezte (Fichten, Robillard & Sabourin, 1994). Ezek a pszichológiai mechanizmusok tetten érhetőek voltak az affektív, kognitív és konatív szinten egyaránt (Park, Faulkner & Schaller, 2003).

Nagy jelentőséggel bírt a látássérült személyek számára a kompetencia bizonyítása, amelynek megkérdőjelezését, a domináns csoport ezzel kapcsolatos negatív vélekedését az első vizsgálat eredményei vázolták fel, a második és a harmadik vizsgálat eredményei pedig alátámasztották,

hogy a látássérült személyek életének számos területét áthatja ez a destruktív viszonyulás. Az interjúalanyok életútjának különböző fázisait számba véve kitűnt, hogy a család attitűdjétől az iskolai és munkahelyi nehézségeken át a nőiségükkel és maszkulinitásukkal kapcsolatos attitűdön át magával az anyasággal összefüggésben is az volt az általánosan jellemző többségi vélekedésről alkotott benyomás, hogy a látássérült személyeket inkompetensnek tartják. Ebből kifolyólag a látássérült személyek a domináns csoport tagjainál jelentősen jobb teljesítmény felmutatására érezték magukat kötelezve ahhoz, hogy a társadalom egyenlő, egyenjogú tagjaiként kezeljék őket. Ezzel összefüggést mutatott – az igazságos világba vetett hit és a rendszerigazolás mellett – a kollektív cselekvés is, hiszen az interjúalanyok tisztában voltak a domináns csoport privilégiumaival, valamint kompetenciájuk megkérdőjelezésére és a többségi társadalom negatív attitűdjének ábrázolására példaként számos, a látássérült személyekkel szembeni kirekesztő és diszkriminatív esetről számoltak be. A fogyatékossgal élő emberek számára a kollektív cselekvés olyan lényeges kapcsolódási pont lehet, amely esetben (például az önkéntesség során) csoportjuk képviselőiként léphetnek fel, amivel céljuk az egész csoport körülményeinek javítása (vö. Wright, 2009).

Jelen kutatás szempontjából meghatározó volt az a feminista fogyatékossgtudomány szerinti elméleti háttér, amely kiindulópontként szolgált a kutatáshoz. Ennek értelmében a fogyatékossgal élő embereket a többségi társadalom aszexuálisnak, nem nélkülinek tartja (Garland-Thomson, 2002; Shakespeare, 1999). A kvantitatív kutatás eredményei azt mutatták, hogy abban az esetben, ha a kérdésben megjelölésre került a látássérült személy neme, különbség mutatkozott a látássérült nők és férfiak megítélésében, tehát a nem nélküliség ebben az esetben nem nyert bizonyítást. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy a válaszadó számára a kérdésfeltevés során megjelöltük (és így kiemeltük) a látássérült személy nemhez tartozását, amely a valódi személypercepció során ettől a mesterségesen létrehozott helyzettől és személyészleléstől eltérő módon működik. A látássérült személyekkel felvett interjúk azonban a szakirodalomban megjelent nem nélküliséget (Garland-Thomson, 2002; Wendell, 2011; Shakespeare, 1999) támasztották alá, hiszen az interjúalanyok szerint – kiemelten a látássérült nők esetében – a domináns csoport tagjai nem vették figyelembe a nemüket, elsődlegesen vagy kizárólagosan fogyatékos személyként tekintettek rájuk.

Jelen disszertációnak célja volt olyan átfogó képet prezentálni a látássérült személyek mai magyarországi helyzetéről, amely összhangban áll a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezményvel. Ennek megfelelően a vizsgálatok törekedtek arra, hogy interdiszciplináris megközelítéssel bemutatásra kerüljön: ezen jogok érvényesülését – vagy

annak hiányát – miként élik meg az érintett személyek, és milyen általános kép jellemzi a többségi társadalom viszonyulását. Összességében tehát a társadalmi befogadás és részvétel, a méltóság, az autonómia és a diverzitás tisztelete, a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség, az esélyegyenlőség, valamint a nemek közötti egyenlőség mind olyan alapelvek, amelyek az ENSZ egyezmény részei, és amelyekre részletesen reflektált a disszertáció.

7.2. Az eredmények gyakorlati relevanciája

Az empirikus vizsgálatokkal általános célunk volt a fogyatékos személyekkel kapcsolatos viszonyulás kutatására kidolgozott, valamint a téma szerint módosított skálákkal segíteni a jövőbeni attitűdvizsgálatok megvalósulását, továbbá a szociálpszichológiai attitűdvizsgálatok közé beemelni a fogyatékos személyekkel kapcsolatos itemeket és skálákat is. Megerősítést nyert, hogy az általános attitűdformálás mellett szükséges az oktatásra, a munkaerőpiaci aspektusokra, valamint az egészségügyre külön figyelmet fordítani. Mindezzel párhuzamosan elengedhetetlen lenne az átfogó társadalmi érzékenyítés is. A kutatás eredményei relevánsak lehetnek a fogyatékos személyekkel foglalkozó civil szervezetek számára is. Kiemelt célunk volt, hogy adatainkkal segítséget nyújthassunk további munkájukhoz.

7.3. A kutatás korlátai, és kitekintés

A kvalitatív és a kvantitatív módszer alkalmazása során a módszertani sajátosságok mellett nehézséget jelentett, hogy a disszertáció témája Magyarországon ilyen jellegű interdiszciplináris megközelítésből jelenleg kevésbé vizsgált. A kvantitatív vizsgálat esetében ezért számos skála került lekérdezésre a kérdőívben, amely hosszabbá tette azt. A kvalitatív kutatásoknak – így jelen kvalitatív vizsgálatnak is – számos korlátja van. Elsőként említendő, hogy – tekintettel a nem reprezentatív mintaválasztásra – a vizsgálat eredményei nem általánosíthatók, azonban a kvalitatív tartalomelemzésnek ez nem is célja. A kvalitatív kutatás mintáját kifejezetten motivált interjúalanyok képezték, akik jellemzően magasan kvalifikált személyek voltak. A vizsgálatok során felvett gazdag anyagok további aspektusait is érdemes lenne megvizsgálni. Ilyen lehet a látássérült személyekkel felvett félig strukturált interjúk másodelemzése, hiszen jelen elemzés az interjúk számos szegmensét nem bontotta ki. Továbbá hasznos lenne a kérdőívben használt egyes attitűdmérő skálák más mintán és kontextusban való alkalmazása is.

8. A TÉZISFÜZETBEN HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

- Antonak, R. F., & Livneh, H. (2000). Measurement of attitudes toward persons with disabilities. *Disability and Rehabilitation*, 22(5), 211-224.
- Bass, L. (2009). A szociális szolgáltatások megszervezésének, igénybevételének problémái. In E. Székelyné Kováts, & G. Szabó (szerk.), *Fogyatékos emberek társadalmi befogadása: A szociális ellátórendszer feladatai, lehetőségei* (old.: 20-25). Budapest, Magyarország: Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány.
- Beckett, A. E. (2009). Challenging disabling attitudes, building an inclusive society: considering the role of education in encouraging non-disabled children to develop positive attitudes towards disabled people. *British Journal of Sociology of Education*, 30(3), 317-329. doi:<https://doi.org/10.1080/01425690902812596>
- Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Blazina, C. (2003). *The Cultural Myth of Masculinity*. Westport, CT: Praeger.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi:10.1191/1478088706qp063oa
- Cheng, C. (1999). Marginalized Masculinities and Hegemonic Masculinity: An Introduction. *The Journal of Men's Studies*, 7(3), 295-315. doi:<https://doi.org/10.3149/jms.0703.295>
- Cuddy, A. J., Fiske, S. T., & Glick, P. (2007). The BIAS map: Behaviors from intergroup affect and stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(4), 631-648. doi:<http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.92.4.631>
- Diószegi, B., & Fehér, B. (2005). A deliberációs csoportok társadalmi távolságérzetének változása és ennek okai. In A. Örkény, & M. Székely (szerk.), *Magyar Agora* (old.: 159-171). Letöltés dátuma: 2017.10.10., forrás: http://www.magyaragora.org/dinamikus/kozponti_dokumentumtar/Dioszegi_Feher.pdf
- Erős, F., Fábián, Z., Enyedi, Z., & Fleck, Z. (1996). *Előítéletek, autoritarizmus, és politikai ítéletek, autoritarizmus és politikai attitűdök a posztkommunista átalakulás idején: Magyarország, 1994 (Kérdőíves vizsgálat)*. Budapest, Magyarország: MTA Pszichológiai Intézete. Institute for Psychology at the Hungarian Academy of Sciences First Draft. Letöltés dátuma: 2015.08.21., forrás: http://www.tarsadalomkutas.hu/kkk.php?TDATA-D13%2Fkerdoiv%2Fd13_doku.pdf

- Faragó, L., & Kende, A. (2017). Az elnyomás támogatásavagy az egyenlőség ellenzése? Az új Szociális Dominancia Orientáció Skála (SDO7) vizsgálata. *Alkalmazott Pszichológia*, 17(1), 115-135. doi:10.17627/ALKPSZICH.2017.1.115
- Fichten, C. S., & Amsel, R. (1986). Trait Attributions About College Students With a Physical Disability: Circumplex Analyses and Methodological Issues. *Journal of Applied Social Psychology*, 16(5), 410–427. doi:10.1111/j.1559-1816.1986.tb01149.x
- Fichten, C. S., Robillard, K., & Sabourin, S. (1994). The attentional mechanisms model of interaction strain. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 6(3), 239-254.
- Findler, L., Vilchinsky, N., & Werner, S. (2007). The Multidimensional Attitudes Scale Toward Persons With Disabilities (MAS): Construction and Validation. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50(3), 166–176. doi:https://doi.org/10.1177/00343552070500030401
- Fine, M., & Asch, A. (1988). Beyond Pedestals. In M. Fine, & A. Asch (Eds.), *Women with disabilities: Essays in psychology, culture and politics* (pp. 1-30). Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878-902. doi:10.1037//0022-3514.82.6.878
- Garland-Thomson, R. (2002). Integrating Disability, Transforming Feminist Theory. *NWSA Journal*, 14(3), 1-32. doi:https://www.jstor.org/stable/4316922
- Geis, F. L. (1993). Self-fulfilling prophecies: A social psychological view of gender. In A. H. Eagly, A. E. Beall, & R. J. Sternberg (Eds.), *The psychology of gender* (pp. 9-54). New York, NY: Guilford Press.
- Glick, P., & Fiske, S. T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491-512. doi:10.1037/0022-3514.70.3.491
- Gombkötő, A., Szauer, C., Páter, T., & Szentkatolnay, M. (2011). *Hogyan biztosítsunk a különféle közszolgáltatásokhoz egyenlő esélyű hozzáférést mindenkinek?* Letöltés dátuma: 2019.06.01., forrás: https://www.prae.hu/prae/gyosze.php?menu_id=102&jid=35&jaid=514

- Green, S. E. (2007). Components of perceived stigma and perceptions of well-being among university students with and without disability experience. *Health Sociology Review, 16*(3-4), 328-340. doi:10.5172/hesr.2007.16.3-4.328
- Harper, D. C. (1999). Presidential address: Social psychology of difference: Stigma, spread, and stereotypes in childhood. *Rehabilitation Psychology, 44*(2), 131–144. doi:http://dx.doi.org/10.1037/0090-5550.44.2.131
- Hernádi, I., & Könczei, Gy. (2013). Szexualitás, anyaság, fogyatékos női testek. A feminista fogyatékoságtudomány első hazai kutatási eredményei. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat, 3*(2), 17-34. Forrás: http://tntefjournal.hu/vol3/iss2/hernadi_konczei.pdf
- Hunyady, Gy., & Nguyen, L. L. A. (szerk.). (2001). *Sztereotípiakutatás: Hagyományok és irányok*. Budapest, Magyarország: ELTE Eötvös Kiadó Kft.
- Illyés, S., & Erdősi, S. (1986). Az épek fogyatékosképe és fogyatékosokhoz való viszonya. In B. Kolozsi, & I. Münnich (szerk.), *Társadalmi beilleszkedési zavarok. Bulletin VI.* (old.: 3-57). Budapest, Magyarország.
- Jick, T. D. (1979). Mixing Qualitative and Quantitative Methods: Triangulation in Action. *Administrative Science Quarterly, 24*(4), 602-611. doi:10.2307/2392366
- Kérchy, A. (2013). A "férfias" fogyatékos fikciója: Alternatív maszkulinitások atipikus megtestesülései a kortárs populáris vizuális kultúrában. *Társadalmi Nemek Tudománya: Interdiszciplináris eFolyóirat, 3*(1), 25-51.
- Kervyn, N., Fiske, S., & Yzerbyt, V. (2015). Forecasting the primary dimension of social perception: Symbolic and realistic threats together predict warmth in the Stereotype Content Model. *Social Psychology, 46*(1), 36-45. doi:10.1027/1864-9335/a000219
- Laki, I. (Szerk.). (2010). *A fogyatékosággal élő fiatal felnőttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon*. Budapest, Magyarország: L'Harmattan Kiadó.
- Lendvai, L. (2016). Self-representation of visually impaired women. In O. Keresztes-Takács, & E. Csereklye (Ed.), *Mobilities, Transitions, Transformations: Intercultural Education at the Crossroads (Book of abstracts)* (p. 114). Budapest, Magyarország: International Association for Intercultural Education (IAIE).
- Lendvai, L., & Nguyen, L. L. A. (2017). A csoportközi kontaktus megélt hatása egy látó és látássérült gyermekekkel végzett vizsgálat keretében. *Gyógypedagógiai Szemle, 45*(4), 225-240.

- Lendvai, L., & Nguyen, L. L. A. (2018). A látássérült anyák többségi társadalom attitűdjéről alkotott percepciója. In E. Lippai (Szerk.), *Változás az állandóságban: A Magyar Pszichológiai Társaság XXVII. Országos Tudományos Nagygyűlése* (old.: 105). Budapest, Magyarország: Magyar Pszichológiai Társaság.
- Louvet, E. (2007). Social judgment toward job applicants with disabilities: Perception of personal qualities and competences. *Rehabilitation Psychology*, 52(3), 297-303. doi:http://dx.doi.org/10.1037/0090-5550.52.3.297
- Louvet, E., Rohmer, O., & Dubois, N. (2009). Social judgment of people with a disability in the workplace: How to make a good impression on employers. *Swiss Journal of Psychology*, 68(3), 153-159. doi:http://dx.doi.org/10.1024/1421-0185.68.3.153
- Nguyen, L. L. A. (2007). Ambivalens szexizmus – értékek és kulturális jelentések. In A. Kende (Szerk.), *Pszichológia és feminizmus. Hogyan alakította át a pszichológia elméleteit, kutatási kérdéseit és módszereit a társadalmi-nem-kutatás* (old.: 204-223). Budapest, Magyarország: L'Harmattan Kiadó.
- Norton, J. (1997). Deconstructing the fear of femininity. *Feminism & Psychology*, 7(3), 441-447. doi:http://dx.doi.org/10.1177/0959353597073028
- O'Neil, J. M. (1981). Patterns of gender role conflict and strain: Sexism and fear of femininity in men's lives. *Personnel and Guidance Journal*, 60(4), 203-210. doi:http://dx.doi.org/10.1002/j.2164-4918.1981.tb00282.x
- O'Neil, J. M. (2008). Summarizing 25 Years of Research on Men's Gender Role Conflict Using the Gender Role Conflict Scale. *The Counseling Psychologist*, 36(3), 358-445. doi:10.1177/0011000008317057
- O'Toole, C. J. (2002). Sex, disability and motherhood: Access to sexuality for disabled mothers. 22(4), 81-101. doi:http://dx.doi.org/10.18061/dsq.v22i4.374
- Oldmeadow, J., & Fiske, S. T. (2007). System-justifying ideologies moderate status=competence stereotypes: Roles for belief in a just world and social dominance orientation. *European Journal of Social Psychology*, 37(6), 1135-1148. doi:https://doi.org/10.1002/ejsp.428
- Oxley, L. (2016). An examination of interpretative phenomenological analysis (IPA). *Educational & Child Psychology*, 33(3), 55-62.
- Park, J. H., Faulkner, J., & Schaller, M. (2003). Evolved Disease-Avoidance Processes and Contemporary Anti-Social behavior: prejudicial attitudes and avoidance of people with

- physical disabilities. *Journal of Nonverbal Behavior*, 27(2), 65–87.
doi:10.1023/a:1023910408854
- Pongrácz Tiborné & S. Molnár, E. (2011). Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása. In I. Nagy, & T. Pongrácz (szerk.), *Szerepváltozások: Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről 2011* (old.: 192-206). Budapest, Magyarország: TÁRKI – Nemzeti Erőforrás Minisztérium.
- Pulai, A. (2009). *Cigányellenesség a norma (Progresszív Intézet felkérésére készült kutatás)*. Publicus Research. Letöltés dátuma: 2016.10.10., forrás: http://www.publicus.hu/blog/ciganyellenesség_norma/
- Rácz, J., Kassai, S., & Pintér, J. N. (2016). Az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) mint kvalitatív pszichológiai eszköz bemutatása: Szakirodalmi összefoglalás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(2), 313-336.
- Sallay, V., Martos, T., Földvári, M., Szabó, T., & Ittész, A. (2014). A Rosenberg Önértékelés Skála (RSES-H): alternatív fordítás, strukturális invariancia és validitás. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 15(3), 259-275. doi:10.1556/Mental.15.2014.3.7
- Shakespeare, T. (1999). The Sexual Politics of Disabled Masculinity. *Sexuality and Disability*, 17(1), 53–64.
- Shakespeare, T., & Watson, N. (2001). The social model of disability: An outdated ideology? In S. N. Barnartt, & B. Altman (Eds.), *Exploring theories and expanding methodologies: Where we are and where we need to go* (pp. 9-28). Emerald Group Publishing Limited.
- Smith, J., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. London: Sage.
- Swim, J. K., Aikin, K. J., Hall, W. S., & Hunter, B. A. (1995). Sexism and Racism: Old-Fashioned and Modern Prejudices. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(2), 199-214. doi:http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.68.2.199
- Szauer, C. (2009). Társadalmi, közösségi szintű érzékenyítés: A fogyatékos emberek szerepének, helyzetének bemutatása, társadalmi szemléletváltás, elfogadottság elősegítése a kommunikáció eszközeivel. In E. Székelyné Kováts, & G. Szabó (szerk.), *Fogyatékos emberek társadalmi befogadása – a szociális ellátórendszer feladatai, lehetőségei. Tudástár Tanulói tananyag* (old.: 71-78). Forrás: <http://fszk.hu/wp-content/uploads/2017/08/Fogyatekos-emberek-tarsadalmi-befogadasa.pdf>
- Thompson, D. C. (1986). A New Vision of Masculinity. *Educational Leadership*, 43(4), 53-56.

- Tracy, S. J. (2010). Qualitative Quality: Eight “Big-Tent” Criteria for Excellent Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 16(10), 837–851. doi:10.1177/1077800410383121
- Wendell, S. (2011). *Az elutasított test: Feminista filozófiai elmélkedés a fogyatékoságról*. Budapest: ELTE BGGYK-ELTE Eötvös Kiadó.
- Wołowicz-Ruszkowska, A. (2016). How Polish women with disabilities challenge the meaning of motherhood. *Psychology of Women Quarterly*, 40(1), 80-95. doi:10.1177/0361684315600390
- Wright, S. C. (2009). The Next Generation of Collective Action Research. *Journal of Social Issues*, 65(4), 859–879. doi:10.1111/j.1540-4560.2009.01628.x
- Zinsmeister, J. (2007). *Mehrdimensionale Diskriminierung: Das Recht behinderter Frauen auf Gleichberechtigung und seine Gewährleistung durch Art. 3 GG und das einfache Recht*. Baden-Baden: Nomos Verlag.

9. A DISSZERTÁCIÓ ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ KÖZLEMÉNYEK

- Lendvai, L., & Nguyen, L. L. A. (in press). The lived experiences of visually impaired mothers and their perception of social attitudes towards them. *Alkalmazott Pszichológia*.
- Lendvai, L., Pap, A., & Nguyen, L. L. A. (megjelenés alatt). A látássérült diákok kortársakkal kapcsolatos megélt tapasztalatainak jellemzői. *Gyógypedagógiai Szemle*.
- Lendvai, L., Horváth, L., Dóczy-Vámos, G., & Jozifek, Zs. (2018). *Benne vagy?: A színházi nevelés alkalmazási lehetőségei a bullyinggal kapcsolatos tudatosság növelésére*. Budapest, Magyarország: Nyitott Kör Egyesület. ISBN:978-615-00-1564-4.
- Lendvai, L., & Nguyen, L. L. A. (2017). A csoportközi kontaktus megélt hatása egy látó és látássérült gyermekekkel végzett vizsgálat keretében. *Gyógypedagógiai Szemle*, 45(4), 225-240.
- Keresztes-Takács, O., Lendvai, L., & Kende, A. (2016). Romaellenes előítéletek Magyarországon: Politikai orientációtól, nemzeti identitástól és demográfiai változótól független nyílt elutasítás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(4), 609-627. doi:https://doi.org/10.1556/0016.2016.71.4.2

10. A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ TOVÁBBI KONFERENCIA-ELŐADÁSOK ÉS TUDOMÁNYOS POSZTEREK

- Lendvai, L. (2013). *Women and democracy in Hungary*. (Konferencia-előadás, Overcoming Gender Stereotypes nemzetközi workshop és nyári tábor, Youth in Action Program). Konferencia helye, ideje: Mullet, Tirana, Albánia, 2013.08.05.-2013.08.11.
- Lendvai, L. (2014). *Látó és látássérült gyermekek csoportközi viszonya*. (Konferencia-előadás, Az ifjúság problémái, az ifjúságsegítés lehetőségei. Szociálpedagógiai tudományos konferencia). Konferencia helye, ideje: Győr, Magyarország, Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, 2014.05.23-2014.05.24.
- Lendvai, L. (2015). Látó és látássérült gyermekek térhasználata. In A. Szász, & É. Melles (Szerk.), *Szimbiózis Napok 2015 (Kivonatkiötet)*, (old.: 5). Budapest, Magyarország.
- Lendvai, L. (2016). Az inkluzív játszótér lehetséges hatásainak bemutatása egy kvázi-kísérlet eredményeként. In [sz.n.] (Szerk.), *A tanulás útjai: HUCER 2016 (Absztraktkötet)* (old.: 102). Kaposvár, Magyarország: Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA).
- Lendvai, L. (2016). A látássérült nők énképe és helyzete a mai magyar társadalomban. In A. Szász, É. Melles, & D. Pálos (Szerk.), *Szimbiózis Napok 2016 (Kivonatkiötet)*, (old.: 10). Budapest, Magyarország.
- Lendvai, L. (2016). Self-representation of visually impaired women. In O. Keresztes-Takács, & E. Csereklye (Ed.), *Mobilities, Transitions, Transformations: Intercultural Education at the Crossroads (Book of abstracts)* (p. 114). Budapest, Magyarország: International Association for Intercultural Education (IAIE).
- Lendvai, L. (2016). *A látássérült nők helyzete a mai magyar társadalomban*. (Konferencia-előadás, V. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia). Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2016.05.27-2016.05.29.
- Lendvai, L. (2016). A látássérült nők önreprezentációja a domináns csoport attitűdjeinek tükrében: Self-representation of visually impaired women. In [sz.n.] (Szerk.), *Új kihívások, új megértési kísérletek az inter- és multikulturalitás területén (Absztraktkötet)* (old.: 3-4). Budapest, Magyarország: ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar.
- Lendvai, L. (2017). *A fogyatékossgal élő anyákkal kapcsolatos többségi attitűdök*. (Konferencia-előadás, Változó társadalmi kihívások, változó interkulturalitás – átalakuló paradigmák az interkulturalitás kutatásában és gyakorlatában. ELTE IPPI hallgatói

- konferencia). Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, 2017.03.31.
- Lendvai, L., & Nguyen, L. L. A. (2016). A látássérült nők önreprezentációja a domináns csoport attitűdjeinek tükrében. In A. Vargha (Szerk.), *Múlt és jelen összeér: Magyar Pszichológiai Társaság XXV. Jubileumi Országos Tudományos Nagygyűlése (Kivonatkötet)* (old.: 72-73). Budapest, Magyarország: Magyar Pszichológiai Társaság. ISBN:978-615-80241-2-9.
- Lendvai, L., & Nguyen, L. L. A. (2017). Látássérült nők anyasággal kapcsolatos attitűdje. In E. Lippai (Szerk.), *Személyes Tér - Közös Világ : A Magyar Pszichológiai Társaság XXVI. Országos Tudományos Nagygyűlése (Kivonatkötet)* (old.: 26-27). Budapest, Magyarország: Magyar Pszichológiai Társaság.
- Lendvai, L., & Nguyen, L. L. A. (2018). A látássérült anyák többségi társadalom attitűdjéről alkotott percepciója. In E. Lippai (Szerk.), *Változás az állandóságban: A Magyar Pszichológiai Társaság XXVII. Országos Tudományos Nagygyűlése* (old.: 105). Budapest, Magyarország: Magyar Pszichológiai Társaság.
- Lendvai, L., & Nguyen, L. L. A. (2019). *A látássérült anyák többségi társadalom attitűdjéről alkotott percepciója.* (Tudományos poszter, ELTE PPK Kutatócsoportok fóruma). Konferencia helye, ideje: Budapest, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, 2019.02.05.
- Lendvai, L., & Nguyen, L. L. A. (2019). A látássérült anyák többségi társadalom attitűdjéről alkotott percepciója és megélt tapasztalata. In E. Lippai (Szerk.), *Összetart a sokszínűség: A Magyar Pszichológiai Társaság XXVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése (Kivonatkötet)* (old.: 267). Debrecen: Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Pszichológiai Intézet.
- Lendvai, L., & Pap, A. (2016). Az iskolai tapasztalatok meghatározó szerepe a látássérült nők élettörténetében. In [sz.n.] (Szerk.), *A tanulás útjai: HUCER 2016 (Absztraktkötet)* (old.: 101). Kaposvár, Magyarország: Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA). ISBN:978-615-5657-00-9.
- Lendvai, L., & Sulyok, R. (2013). *Érzékek játéka. Integrált játszóterek látó és látássérült gyermekek részére.* (Konferencia-előadás, Közös problémák, közös megoldások – Pszichológusok és pedagógusok együtt). Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, BME Alkalmazott Pedagógia és Pszichológia Intézet, 2013.12.12.
- Lendvai, L., & Sulyok, R. (2013). *Érzékek játéka. Játszóterek akadálymentesítése és egyetemes tervezése látássérült gyermekek integrálására.* (Dolgozat és konferencia-előadás,

Tudományos Diákköri Konferencia). Konferencia helye: Budapest, Magyarország, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, szociálpszichológia szekció.

Lendvai, L., & Sulyok, R. (2014). *Érzékek játéka. Látó és látássérült gyermekek integrált játszótere.* (Tudományos poszter, ELTE PPK Illyés Sándor Emléknepok, poszter szekció). Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, 2014.03.17.-2014.03.19.

Lendvai, L., & Sulyok, R. (2014). *Érzékek játéka: Látó és látássérült gyermekek integrált játszótere.* (Konferencia-előadás, XI. Jedlik Ányos Szakmai Napok, Modern filológia, társadalomtudományok, pedagógia-pszichológia szekció). Konferencia helye, ideje: Veszprém, Magyarország, 2014.04.10.-2014.04.12.

Lendvai, L., & Sulyok, R. (2014). *Érzékek játéka. Látó és látássérült gyermekek integrált játszótere.* (Konferencia-előadás, Mester és tanítványa). Konferencia helye: Esztergom, Magyarország, PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, szociálpedagógia szak.

Sulyok, R., & Lendvai, L. (2013). *Játszóterek akadálymentesítése és egyetemes tervezése látássérült gyermekek integrálására.* (Dolgozat és konferencia-előadás, Tudományos és Művészeti Diákköri Konferencia). Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Kar, 2013.11.12.

11. EGYÉB, A DISSZERTÁCIÓBAN NEM FELHASZNÁLT PUBLIKÁCIÓK

Horváth, L., & Lendvai, L. (2017). A színházi nevelés alkalmazási lehetőségei és hatékonysága az iskolai erőszak kezelésében. In J. Kerülő, T. Jenei, & I. Gyarmati (Szerk.), *XVII. Országos Neveléstudományi Konferencia (Program és absztrakt kötet).* Nyíregyháza, Magyarország: MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, Nyíregyházi Egyetem. ISBN:978-963-508-863-8.

Jozifek, Zs., & Lendvai, L. (2019). *"Benne vagy?": A színházi nevelés hatása a bullying problémaérezékelésre* (Konferencia-előadás, 3. Művészetpedagógiai Konferencia). Konferencia helye, ideje: Budapest, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, 2019.06.20.-2019.06.21.

Jozifek, Zs., Lendvai, L., & Dóczy-Vámos, G. (2019). „Benne vagy?” Interdiszciplináris kutatás két színházi nevelési előadás a bullying probléma-érezékelésre gyakorolt hatásáról. In E. Lippai (Szerk.), *Összetart a sokszínűség: A Magyar Pszichológiai Társaság XXVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése (Kivonatkötet)* (old.: 195). Debrecen: Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Pszichológiai Intézet.

- Keresztes-Takács, O., Lendvai, L., & Kende, A. (2015). A romákkal kapcsolatos attitűdök bejósoló tényezői. In N. Márhoffer, A. Szalacsi, & K. Szücs-Rusznak (szerk.), *Horizontok és dialógusok: Romológus konferencia (Absztraktkötet)* (old.: 252). Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet.
- Keresztes-Takács, O., Lendvai, L., & Kende, A. (2015). Predictive factors of attitudes related to Roma people. In T. Cserti Csapó (Ed.), *Horizontok és dialógusok: Romológus konferencia (Tanulmánykötet)* (pp. 151-165). Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem BTK Romológia Tanszék.
- Keresztes-Takács, O., Lendvai, L., & Kende, A. (2015). *Predictors of Prejudice Manifestation in Majority Attitudes towards Roma People*. (Tudományos poszter, Dynamics of intergroup relations: Majority and minority perspectives on improving intergroup relations). Konferencia helye, ideje: Budapest, 2015. 06. 20.
- Lendvai, L. (2012). *A romákkal szembeni előítéletek Magyarországon*. (Konferencia-előadás, Mester és tanítványa). Konferencia helye: Esztergom, Magyarország, PPKE Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, szociálpedagógia szak.
- Lendvai, L. (2013). A kulturális szimbólumok jelenléte egy szélsőjobboldali megmozduláson. In D. Klein, & S. Klein (Szerk.), *Kultúrák Közötti Kommunikáció* (old.: 20-34). Budapest, Magyarország: Edge 2000 Kiadó.
- Lendvai, L. (2014). *A szélsőjobboldal társas identitásának vizsgálata egy kvalitatív kutatás tükrében*. (Konferencia-előadás, Máságok és azonosságok mintázatai a kultúrákban: Interkulturális hallgatói kutatások elméleti háttérének, módszereinek és eredményeinek bemutatása, ELTE Hallgatói Konferencia). Konferencia helye: Budapest, Magyarország, ELTE PPK Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Központja.
- Lendvai, L. (2014). *Börtönpedagógia, resztoratív technika*. (Konferencia-előadás, ELTE TÓK Kulturális Est). Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, ELTE TÓK, 2014.02.03.
- Lendvai, L. (2014). *Idegenek a kertemben projekt: „Call shop”*. (Online pedagógiai és módszertani segédlet, Palantír Film Alapítvány). Megjelenés: Magyarország.
- Lendvai, L. (2016). A romákkal szembeni előítéletek prediktorai a szociálpedagógia szakos hallgatók körében. In [sz.n.] (Szerk.), *A tanulás útjai: HUCER 2016 (Absztraktkötet)* (old.: 103). Kaposvár, Magyarország: Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete (HERA).

- Lendvai, L. (2018). *R.U.IN? A kutatás eredményeinek bemutatása*. (Konferencia-előadás, Bullying - színházi nevelés - kutatás konferencia). Konferencia helye, ideje: Budapest, 2018.04.13.-2018.04.14.
- Lendvai, L., & Dóczy-Vámos, G. (2018). *R.U.IN? A kutatás elméleti háttere*. (Konferencia-előadás, Bullying - színházi nevelés - kutatás konferencia). Konferencia helye, ideje: Budapest, 2018.04.13.-2018.04.14.
- Lendvai, L., Dóczy-Vámos, G., Horváth, L., & Jozifek, Z. (2018). Are you in?: Possibilities of applying Theatre in Education (TiE) to raise awareness about bullying. In Z. Jozifek (Ed.), *R.U.In? : Drama methods' innovation for inclusive youth communities* (pp. 100-209). Budapest, Magyarország: Nyitott Kör Egyesület.
- Lendvai, L., Horváth, L., & Dóczy-Vámos, G. (2018). A színházi nevelés alkalmazása a bullying kezelésében. In A. Fehérvári, K. Széll, & H. Misley (szerk.), *Kutatási sokszínűség, oktatási gyakorlat és együttműködések: XVIII. Országos Neveléstudományi Konferencia (Absztraktkötet)* (old.: 284). Budapest, Magyarország: ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság.
- Lendvai, L., Jozifek, Z., Dóczy-Vámos, G., & Horváth, L. (2018). *Are you in?: Theatre in Education for raising awareness about bullying*. (Konferencia-előadás, 8th Theatre/Drama & Performing Arts in Education Conference). Konferencia helye, ideje: Athen, Greece: 2018.11.23.-2018.11.25.
- Lendvai, L., Keresztes-Takács, O., & Nguyen, L. L. A. (2016). Szociálpedagógia szakos hallgatók romákkal kapcsolatos attitűdje. In T. Cserti Csapó (Szerk.), *Horizontok és dialógusok 2016: Romológus konferencia (Tanulmánykötet)* (old.: 45-60). Pécs, Magyarország: PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.
- Lendvai, L., Keresztes-Takács, O., & Nguyen, L. L. A. (2016). Social pedagogy students' attitudes related to Roma people. In T. Cserti Csapó (Ed.), *Horizontok és dialógusok 2016: Romológus konferencia (Tanulmánykötet)* (pp. 61-76). Pécs, Magyarország: PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.
- Lendvai, L., Keresztes-Takács, O., & Nguyen, L. L. A. (2016). Szociálpedagógia szakos hallgatók romákkal kapcsolatos attitűdje. In: N. Márhoffer, A. Szalacsi, & K. Szücs-Rusznak (szerk.), *Horizontok és Dialógusok V. Romológus Konferencia*, 173-174. Absztraktkötet.

Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, 2016.05.04-2016.05.06. ISBN: 978-963-429-043-8

Lendvai, L., Keresztes-Takács, O., & Nguyen, L. L. A. (2016). Attitudes of social pedagogy students toward romas. In: N. Márhoffer, A. Szalacsi, & K. Szücs-Rusznak (eds.), *Horizontok és Dialógusok V. Romológus Konferencia*, 174-175. Absztraktkötet. Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, 2016.05.04-2016.05.06. ISBN: 978-963-429-043-8

Lendvai, L., Keresztes-Takács, O., & Csereklye, E. (Eds.). (2017). *Mobilities, Transitions, Transformations. Intercultural Education at the Crossroads: Conference Proceedings*. Budapest, Magyarország: International Association for Intercultural Education (IAIE). ISBN:978-963-284-810-5.